

УДК 159.9

ЖАСТАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ БАҒДАРЫНЫҢ ӨЗГЕРУІНЕ ДІННІҢ ӘСЕРІ

Хасиренова Гауһар Ильдарқызы

hasirenova@gmail.com

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Психология»

мамандығының 2-курс магистранты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі - Г.М.Карибаева

Жастардың құндылық бағдарларын зерттеу, сөзсіз, өзекті болып табылады, өйткені көбінесе біздің қоғамның материалдық және рухани мәдениетінің бүгінгі мен болашағы жастардың дүниетанымына, оның құндылықтарына байланысты. Рухани мәдениет, материалдық сияқты, өз кезегінде діни құндылықтармен анықталады, оны біз осы мақалада

талдаймыз. Бірақ, алдымен, «құндылық» және «құндылық бағдарлары» ұғымдарын жалпылама түрде сипаттаған жөн. М.Вебер құндылықты әлеуметтік субъект үшін маңызы бар норма ретінде анықтайды. Қоғам дамуында белгілі бір рөл атқаратын барлық құндылықтардың ішінен М.Вебер діни құндылықтарды ерекше бөліп көрсетті [1, 628 б]. Э.Дюркгейм тұрғысынан құндылықтар - бұл жеке адамның өзінің ішкі әлеміне енгізген қоғамдық мүдделер мен нормалар жүйесі. Адам үшін барлық құндылықтар сыртқы болып табылады және моральдық мәжбүрлеу қасиетіне ие. Құндылықтар әлеуметтік топтардың өздері өзгертін дәрежеде өзгеріске ұшырайды [2, 304 б]. Т.Парсонс өз еңбектерінде құндылықтар әр түрлі әлеуметтік топтарда келісім негізделетін және тұтастай алғанда әлеуметтік тәртіп қамтамасыз етілетін негіз ретінде қызмет етеді деп жазады [3, 270 б]. П.Сорокиннің пікірінше, құндылық - бұл адамды белгілі бір әлеуметтік әрекеттерге итермелейтін қоғамның негізгі мотивациялық күші. Құндылық - кез-келген мәдениеттің негізі. Өз кезегінде мәдени құндылықтар қоғам мен жеке тұлғаның мәдениетінің мәні мен негізі болып табылады [4, 504 б]. Жеке адамдар мен топтардың құндылықтарын зерттеу арқылы олардың әлеуметтік әрекеттерінің себептерін анықтауға болады.

Қазіргі жастардың құндылық бағдары екі бағытқа негізделген. Бірінші бағыт – адамгершілік көзқарастардың, гуманизмнің, адамзатты сүю басым болуымен сипатталатын руханияттың бағыты. Екінші бағыт – индивидуализмге, материалдың рухани жағынан басым болуына бағытталған бағыт. Бұл бағыт соңғы онжылдықтарда кең таралды. Қазіргі жастар өмірінде басты басымдықтар: табысты мансап, отбасы, достық қарым-қатынас, пайдалы қарым-қатынас құру, өзін-өзі шығармашылықпен немесе өзінің қызығушылықтарымен айналысуда жетілдіру мүмкіндігі. 2018 жылғы әлеуметтік зерттеулердің нәтижелері қазіргі жастардың ТОП-10 өмірлік құндылықтарына бірінші отбасы, кейін материалдық жағдай, достар, денсаулық, қызықты жұмыс және әділеттілік сияқты құндылықтардың кіретіндігін айтады. Соңғы орында – діни сенім [5, 247 б].

Дін дегеніміз - жоғары күштерге ұйымдасқан түрде сиыну. Ол жоғары күштердің бар екендігіне деген сенімді білдіріп қана қоймай, бұл күштерге ерекше қатынас орнатады: бұл, демек, осы күштерге бағытталған еріктің белгілі бір қызметі. Діннің рөлі - оның жеке адамдарға және қоғамға әсер етуі. Адам барлық уақытта дінге сенді, оның мақсаты адамның рухани бақыты болды. Әлемді бейнелеудің діни жүйесі (дүниетаным) діни сенімге негізделген және адамның адамгершілік емес рухани әлемге деген көзқарасымен, адам туралы бір нәрсе білетін және оның өмірін қандай да бір жолмен бағыттауы керек табиғаттан тыс шындықпен байланысты. Сенім мистикалық тәжірибемен нығайтылуы мүмкін.

Дін үшін жақсылық пен жамандық, адамгершілік, өмірдің мақсаты мен мәні және т. б. сияқты ұғымдар ерекше маңызға ие. Діндер адамға белгілі бір мінез-құлық нормалары мен шектеулерді белгілейді. Кейбір діндерді ұстану үшін өмір бойы күш салу қажет. Әдетте, олар адамның көзқарасы мен өмір сүру тәртібіне тікелей әсер ету арқылы негізгі құндылықтар қандай да бір басымдықпен өмірлерінде орын алады. Діннің жастардың құндылықтық-бағдарының өзгеруіне әсер етуін М.Рокичтің «Құндылық бағдар» әдістемесі арқылы анықтауға болады.

М.Рокич құндылықтарды белгілі бір мақсаттың немесе өмір сүру режимінің басқасынан гөрі сенімді екендігінің нысаны ретінде қарастырды. Рокич бойынша адами құндылықтардың табиғаты: адам меншігі болып табылатын құндылықтардың жалпы саны салыстырмалы түрде аз; барлық адамдар әртүрлі деңгейлерге қарамастан бірдей құндылықтарға ие; құндылықтар жүйелерге бөлінген; адами құндылықтардың шығу тегі мәдениетте, қоғамда және оның институттарында және жеке тұлғада байқалады; құндылықтардың әсерін зерттеуге лайықты барлық әлеуметтік құбылыстарда байқауға болады деп есептейді. М.Рокич құндылықтардың екі кластарын ажыратады – терминалды және инструменталды. М.Рокич терминалды құндылықтарды жеке өмірдің кейбір түпкі мақсаты (мысалы, бақытты отбасылық өмір, дүниежүзілік бейбітшілік) жеке және әлеуметтік көзқарастарға ұмтылуға тұрарлық екендігіне сенім ретінде анықтайды;

инструменталды құндылықтар - белгілі бір іс-әрекет бағыты (мысалы, адалдық, рационализм) жеке және қоғамдық тұрғыдан кез-келген жағдайда артықшылықты болады деген сенім ретінде. Сізге 18 құндылық жазылған карталардың жиынтығы ұсынылады. Сіздің міндетіңіз - оларды сіздің өміріңізде басшылыққа алатын принциптер ретінде маңыздылығы бойынша орналастыру. Кестені мұқият зерттеп, ең маңыздысын таңдап, оны бірінші орынға қойыңыз. Содан кейін екінші ең құнды құндылықты таңдап, біріншісінен кейін қойыңыз. Содан кейін қалған барлық құндылықтармен дәл солай жасаңыз. Ең маңызды емесі соңғы болып қалады және 18-ші орын алады. Баяу, асықпай ойланып таңдалған ақырғы нәтиже сіздің шынайы ұстанымыңызды көрсетуі керек.

М.Рокичтің құндылықтық-бағдарды анықтауға арналған әдістемесінде Нұр-Сұлтан қаласының 18-25 жас аралықтағы 15 дін ұстанушылар мен 15 дін ұстанбаушылар қатысты. Зерттеу Нұр-Сұлтан қаласы Діндерді зерттеу орталығында өтті. Олардың нәтижелерін салыстырсақ, Терминалды құндылықтар бойынша (1-кесте) дін ұстанушылар алдыңғы орынға денсаулық, даму, өз-өзіне деген сенімділік, бақытты отбасылық өмір, бостандықты қойса, дін ұстанбаушылар алдыңғы қатарға денсаулық, бақытты отбасылық өмір, белсенді өмір, махаббат, материалды қамтамасыз етілген өмір құндылықтарын орналастырған. Махаббат, материалды қамтамасыз етілген өмір, шығармашылық құндылықтарын дін ұстанушылары екінші тарапқа қарағанда басымдылығын аз көрген.

1-кесте. Терминалды құндылықтардың маңыздылық шкаласы.

Құндылықтар	Маңыздылық шкаласы	
	Дін ұстанушылар	Дін ұстанбаушылар
– белсенді өмір (өмірдің толықтығы мен эмоционалды байлығы);	8,3	7,2
– өмірлік даналық (өмір тәжірибесімен қол жеткізілген ақыл мен парасатты пайымдау);	9,8	8,3
– денсаулық (физикалық, психикалық);	2,3	4,1
– қызық жұмыс;	10,1	11
– табиғат пен өнер сұлулығы (табиғаттағы және өнердегі сұлулық тәжірибесі);	12,7	13
– махаббат (сүйікті адамыңызбен рухани және физикалық жақындық);	9,7	7,3
– материалды қамтамасыз етілген өмір (материалдық қиындықтардың болмауы);	11,6	7,7
– жақсы және адал достардың болуы;	8,6	9,2
– қоғамдық ықылас (айналасындағылардың, ұжымның, әріптестердің құрметі);	14,2	12,7
– таным (өз білімін, ой-өрісін, жалпы мәдениетін, интеллектуалды дамуын кеңейту мүмкіндігі);	10,1	9
– өнімді өмір (адамның мүмкіндіктерін, күштері мен қабілеттерін барынша толық пайдалану);	9,3	10,2
– даму (өз-өзімен жұмыс жасау, үнемі физикалық және рухани жетілу);	6,1	9,8
– ойын-сауық (жағымды, ауыртпалықсыз ойын-сауық, міндеттердің болмауы);	14,5	15,2
– бостандық (тәуелсіздік, пікір мен	7,5	4,8

әрекеттегі дербестік);		
– бақытты отбасылық өмір;	7,1	5,5
– басқалардың бақыты (басқа адамдардың, бүкіл халықтың, барша адамзаттың әлауқаты, дамуы, жетілуі);	9,7	12,8
– шығармашылық (шығармашылық қызметке мүмкіндік);	13,2	15,11
– өз-өзіне деген сенімділік (ішкі гармония, ішкі қарама-қайшылықтардан, күмәндерден бостандық);	6,8	7,4

Инструменталды құндылықтар бойынша нәтижеге (2-кесте) қарасақ, дін ұстанушылар алдыңғы орындарға жауапкершілік, рационализм, білім, тәуелсіздік, тәрбиелілік құндылықтарын қойған болса, соңғы қатарларға өзіндегі және басқаларындағы кемшіліктерге ымырасыздық, толеранттылық, өзін-өзі бақылау және жоғары сұраныстар құндылықтарын орналастырды. Ал, дін ұстанбаушылар алдыңғы бестікке берік ерік, жауапкершілік, тәрбиелілік, адалдық, тәуелсіздік құндылықтарын қойды. өзіндегі және басқаларындағы кемшіліктерге ымырасыздық, жоғары сұраныстар, жұмыстағы тиімділік, толеранттылық, ақжарқын құндылықтары дін ұстанбаушылар үшін соңғы қатарда болды. Берік ерік құндылығы дін ұстанбаушылар үшін екінші тарапқа қараған да 3 есе жоғары маңызды болды. Өзін-өзі бақылау және сезімталдық құндылықтары да дін ұстанбаушылар үшін дін ұстанушыларға қарағанда жоғары басымдықта болды. Тәрбиелілік, рационализм, көзқарастың кеңдігі құндылықтары дін ұстанушылар үшін екінші топқа қарағанда жоғары басымдылыққа ие.

2-кесте. Инструменталды құндылықтардың маңыздылық шкаласы.

Құндылықтар	Маңыздылық шкаласы	
	Дін ұстанушылар	Дін ұстанбаушылар
– ұқыптылық (тазалық), заттарды тәртіпте ұстай білу, істердегі тәртіп;	9,4	9,6
– тәрбиелілік (әдептілік, жақсы мәнерлер);	7,2	6,2
– жоғары сұраныстар (өмірге деген жоғары талаптар мен жоғары сұраныстар);	12,1	13,8
– ақжарқын (өзілді түсіне білу);	10,8	11,3
– орындаушылық (тәртіптілік);	9,4	10,4
– тәуелсіздік (өз бетінше әрекет ету, шешім қабылдай алу қабілеті);	7,1	6,7
– өзіндегі және басқаларындағы кемшіліктерге ымырасыздық;	14,3	15,2
– білім (білімнің кеңдігі, жоғары жалпы мәдениет);	6,4	7,7
– жауапкершілік (парызды сезіну, сөзге тұру қабілеті);	5,7	5,2
– рационализм (саналы және логикалық ойлау, жан-жақты ойластырылып қарастырылған ұтымды шешімдер қабылдау қабілеті);	6,3	8,6
– өзін-өзі бақылау (ұстамдылық, өзін-өзі ұстау);	12,3	8,5
– өз пікірін, көзқарасын қорғаудағы	10,4	9,3

батылдық;		
– берік ерік (өз дегенінде тұру, қиындықтар алдында шегінбеу қабілеті);	9,3	3,2
– толеранттылық (басқалардың көзқарастары мен пікірлеріне төзімділік, басқалардың қателіктерін кешіре білу қабілеті);	12,3	11,5
– көзқарастардың кеңдігі (басқа біреудің көзқарасын түсіну, басқалардың талғамдардың, әдет-ғұрыптарын, әдеттерін құрметтеу);	8	10
– адалдық (шыншылдық, шынайылық);	7,6	6,5
– жұмыстағы тиімділік (еңбекқорлық, жұмыстағы өнімділік);	10	12,2
– сезімталдық (қамқорлық).	11,7	8,2

М. Рокичтің «Құндылықтық бағдар» әдістемесі арқылы терминалды және инструменталды құндылықтардың дін ұстанушылар мен ұстанбаушылар үшін маңызы бар екені анықталды. Зерттеу нәтижесінде маңыздылығы жоғары құндылықтар арасында айырмашылық бар екені, маңыздылығы төмен құндылықтар бірдей екені анықталды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Вебер М. 1990. Основные социологические понятия. – Избранные произведения. М.: Прогресс. – 628 с.
2. Дюркгейм Э. 1995. Ценностные и «реальные» суждения. – Социология. Ее предмет, метод, предназначение. М.: Канон. – 304 с.
3. Парсонс Т. 1997. Система современных обществ. М.: Аспект-Пресс. - 270 с.
4. Сорокин П.А. 1992. Социокультурная динамика. – Человек. Цивилизация. Общество. М.: Политиздат. – 504 с.
5. Борзиева, З. М. Ценностные ориентации современной молодежи / З. М. Борзиева. — Текст : непосредственный, электронный // Молодой ученый. — 2018. — № 52 (238). – 247 с.